

staviti i završiti Rječnik. Organizacija toga krupnog posla povjerena je poznatom našem jezikoslovcu i piscu gramatika prof. Stjepanu Musulinu, sada pravome članu Jugoslavenske akademije. On sastavlja skup stručnjaka i pod njegovim rukovodstvom taj je posao u posljednjih jedanaest godina konačno priveden kraju. U to vrijeme štampano je pet novih knjiga, a za štampu su definitivno spremljeni rukopisi, koji će iznositi još otprilike 4 knjige. Čitav Rječnik obuhvatać će dvadeset i jednu knjigu enciklopedijskog formata sa više od 20.000 strana i oko 280.000 riječi. U Rječniku su našle mjesta jednako sve vrste riječi, i toponimi, i antroponimi, i etnici, i naše i tuđe riječi, same i u raznovrsnim vezama i frazama, onako, kako su se javljale u upotrebi na čitavu našem jezičnom području i u sva tri naša narječja od najstarijih vremena do sredine 19. stoljeća. Gdje je god bilo moguće, riječima se navodilo porijeklo, određivala starost i rasprostranjenost, jednom riječi davani su svi elementi, koji sačinjavaju biografiju jedne riječi. Za svakoga, koji se želi baviti proučavanjem našega jezika ma u kom pravcu u mnogovrsnoj jezičnoj problematici, Rječnik Jugoslavenske akademije pruža bogatu i dragocjenu građu. I studij uporedne slavenske i indoevropske filologije naći će u toj golemoj riznici našega jezika zanimljivu i mnogostruku građu. Na taj način Rječnik Jugoslavenske akademije i pored svoje društveno-političke misije kao nosilac hrvatskosrpskog jezičnog jedinstva ispunjava i svoju naučnu misiju, pružajući jugoslavenskoj i slavenskoj lingvistici bogat i stručno ureden izvorni materijal za specijalne studije o jeziku u svima pravcima. Hrvati i Srbi izdavanjem toga djela idu u red onih kulturnih naroda, koji ispuniše svoj dug prema prošlosti svoga jezika.

STILSKO-IZRAŽAJNE KARAKTERISTIKE NARODNIH PJESAMA IZ RAZDOBLJA NARODNE REVOLUCIJE

Tvrtko Čubelić

U razdoblju nešto prije Narodne revolucije, u njenom toku, i nešto poslije svršetka ratnih operacija nastao je određen broj pjesama, koji čine izrazito naglašenu i određenu cjelinu, zaokruženu i profiliranu svojim specifičnim spoznajama i vjerovanjima. Tu je pred nama fenomen poezije, koja je intenzivno trajala kratak period, ali koja je silno, potresno djelovala na živog, aktivnog čovjeka svoga kratkog vijeka.

Kako nastaje takva poezija, s njenim naglašenim karakteristikama? Kako se oblikuje, i s kojim oblikovno-izražajnim sredstvima? Što predstavlja takva pjesma, takva poezija, samom činjenicom, da je ovdje među nama i da je možemo sagledati kao specifični fenomen? A što predstavlja takva

poezija u našim jugoslavenskim poetskim dostignućima i ima li stvarno, takva, kakva je, svoje mjesto, svoju ulogu?

Pitanja, na prvi pogled, nimalo nova. Izneseno je obilje socioloških, ideoloških i psiholoških objašnjenja, tumačenja, podataka o postavljenim pitanjima. Dapače, toliko, da izgleda — ponavljam, izgleda — sve objašnjeno.

No nije sve objašnjeno, niti su sva tumačenja prihvatljiva. Zato izlazim na ovom mjestu s gornjim pitanjima i svojom tezom, koja slijedi.

I.

Svako doba, svako razdoblje ima svoju riječ, koja najbolje izražava sukus čovjekovih težnji i napora, sukus njegova postojanja. Ta riječ, izražena umjetničkim sredstvima, predstavlja spoznaju svijeta i određenje čovjeka u prostoru i vremenu. Uvijek se temelji i živi na konkretnim društvenim odnosima i nezamišljiva je izvan svoga ambijenta.

Samo čovjek kao društveno biće osjeća unutarnju životnu potrebu, da oblikuje u svojoj poetskoj riječi uzbudljive i potresne časove svoga života. I oblikovna težnja — težnja u smislu izricanja spoznaja i ocjena konkretnog časa — fundirana i biološki i psihološki, dakle historijski, djeluje uvijek u složenosti društvenog života. Djeluje stoga kompleksno, a to znači: nikada ravnomjerno i jednosmjerno.

Ne treba sada ovu crtu društvenog karaktera čovjeka shvatiti kantovski, kao silu *für sich* ili *an sich*, dakle kao vanhistorijsku kategoriju, a niti hegelijanski, kao silu, koja postoji i djeluje sama iz sebe i samo po sebi.

Uvijek je drukčija, uvijek su joj postavljeni drugi zadaci, uvijek ima svoje, a to znači druge težnje, uvijek se služi drukčijim oblikovno-izražajnim sredstvima. Zato snaga poetske riječi nekog doba govori svom suvremeniku uvijek svježim jezikom.

Za razumijevanje osnovnih fundamentalnih spoznaja nekog doba, izraženih umjetnički bremenitim rječnikom, dakle za razumijevanje poetske riječi, nije dovoljno nanizati sociološke, ideološke i psihološke podatke; nije dovoljno skicirati ili fiksirati okvire konkretnih zbivanja; nije dovoljno ni demonstrirati društvene osnove.

Sav je taj posao neophodno potreban, neodgodiv i neizbježiv; on je podloga i za uspješan, konstruktivan rad *conditio sine qua non*. Ali, stvarno, kompleksni oblikovni proces počinje tek na tim činjenicama i izgrađuje se dalje svojom relativno autonomnom zakonitošću. Putovi izgrađivanja nepredvidivi su, ne mogu se unaprijed odrediti, jer nisu ravnomjerni i jednosmjerni, ali se mogu naknadno razumjeti; mogu se već kao zaokružen fenomen shvatiti i objasniti.

Kad se u određenom historijskom času osjeti potreba, da treba izreći odlučnu i prelomnu spoznaju o svijetu i životu, onda su u oblikovanju

izraza i poetske riječi odlučne unutarnje sile i strukturna povezanost onoga, što se spoznalo i doživjelo. U doživljenom i spoznanom kriju se stimulativne i destimulativne sile za konačnu poetsku riječ.

Dakle, temelj su i polazište konkretne, društvene datosti, ili podaci, ali se tek iz njih i na njima izgrađuje specifična zakonitost oblikovanja poetske riječi. Zaviriti u nju, prodrijeti u nju i profilirati tu zakonitost, znači stvarno, prema mojem mišljenju (a nisam osamljen s takvim mislima), jedino i pravo raskršće, s kojega se može različitim putovima stići do glavnoga cilja: do razumijevanja pjesničke riječi.

Drukčije rečeno, putem stilsko-izražajne analize i njenim metodama možemo približno protumačiti i shvatiti poetsku riječ nekog doba, ili kratko rečeno: riječ epohe.

Koje su metode u tom poslu, kakve su, kako treba po njima raditi, — to su još uvijek otvoreni problemi.

Ipak, nema općeg, jedinstvenog i univerzalnog kriterija, koji bi svima uvjerljivo i uzbudljivo dočarao svijet i ljepotu određenog poetskog izraza. Nema ga, nije ga bilo do naših dana, a humanizam umjetnosti tražit će, da ga ne bude ni u budućnosti.

To su teoretske pretpostavke moje teze, o kojima sam morao progovoriti nekoliko riječi.

II.

Sagledana u cjelini jugoslavenske narodne poezije, i u slijedu jugoslavenskog poetskog izraza, narodna poezija iz razdoblja Narodne revolucije pokazuje slijedeće izrazite crte:

1. idejnu usmjerenost

Idejna jasnoća, nepokolebljivost, najtočnije određen idejni stav — odlučni su faktori pri stvaranju pjesme. To je njena prvobitna pretpostavka, koja je prije svakog oblikovanja određivala opseg i dubinu izraza.

*Uzet pušku, kosu, sjekiricu,
pa obranit kuću, narod, djecu.*

(Četrdeset i prve godine)

Sve su snage i misli upravljene na jedan osnovni životni zadatak. Njemu se služi, a on je toliko snažan, sveobuhvatan, da predstavlja zanosan sadržaj života.

*Mila majko, da ti vidiš jada,
ti bi gorko zaplakala sada.
Ali kćerka zaplakati ne će,
dok se Švabo po Krajini šeće.*

(Žene u borbi)

U osvjetljenju jedne osnovne, sveobuhvatne ideje određen je u potpunosti stav čovjeka.

*Ja i dragi jedne vjere nismo,
mi kujemo bratstvo i jedinstvo!*

(Zadružna je kuća najmilija)

I cjelokupni život moguć je samo u njenom osvjetljenju. Sve dobiva svoju vrijednost prema njoj.

*Kompartijo, mirisavo cvijeće,
cio narod za tobom se kreće.*

(Kompartiji)

I konkretni profil životnih ideala!

*Koju bih ja pjesmu zapjevala,
kad Partiju ne bih spominjala.*

(Koju bih ja pjesmu zapjevala)

Potrebno je udubiti se u tu karakteristiku, da bi se potpunije razumjelo, kako je i zašto je određen okvir takve poezije. A poezija iskrenog zanosa i žara, gdje su svaka neiskrenost, poza i proračunanost bili isključeni, mogla je biti samo takva.

Takva se poezija penjala na uzdignuta mjesta i govorila je ljudima s plemenitim patosom o svojoj spoznaji svijeta.

*Proplakala sirotinja raja
zbog zuluma dušmanskih bez kraja:
ljuto cvili — jest joj za nevolju —
jer dušmani i biju i kolju.
Po Baniji i na drugoj strani
svuda crni nastupili dani...*

(Borba na Komarevu)

Nije mogla biti mirna, nije mogla proći pokraj pravog čovjeka, a da ga nije istinski uzbudila. Potresla ga je do te mjere svojom snagom, svojim općeočovječanskim humanizmom, da je postala sadržaj samoga života.

*Preko brda i dolina
paljevina, ruševina.*

*Preko brzih voda gorski
gaze borci crnogorski.*

*Idu borci da se bore,
Palikuće da pokose.*

(Preko brda)

Koliko se dugo u ispaćenim dušama moralo nagomilavati jada i bola, da je mogla dozreti spoznaja, izrečena u stilu:

*Ustaj, seljo, ustaj, rode,
Kucnuo je čas slobode.*

(Ustaj, seljo)

Prezren stoljećima i bez društvenog dostojanstva osjetio je seljo u jednom historijskom času silnu snagu, kojom je promijenio sudbinu svoju i svoga društva. A u samome izrazu seljo krije se nagomilani klasni prezir i samosvijest prezrena čovjeka.

Ideološki je osnov konstitutivna snaga u mučnom traženju i sretnom oblikovanju izraza.

2. tematsku određenost

Poezija NOB morala je imati određen i sužen tematski krug, koji je izrazito naglašavao njenu osnovnu ideju. I poetski je logično, da je silni intenzitet i nesalomljiva usmjerenost takve poezije išla paralelno s tematskom uskoćom. Variranje i stupnjevanje tematike značilo bi, donekle, slabljenje intenziteta izraza.

Sve su tragedije bile usmjerene ideološki i mogle su imati samo jedno opravdanje: idejnu čistoću i požrtvovanje.

*Na sve strane domovi se puše,
zgrade, ceste, mostovi se ruše,
otpoče se bojak biti ljuti.*

(Romanijo duga i široka)

Što je u takvoj situaciji moglo imati vrijednost mimo jednog velikog ideala slobode i časti? Što se moglo misliti i osjećati, kazao je sam pjesnik:

*Na bojištu svira truba:
— Je l' vam žao mladih ljuba?
Na bojištu ču se jeka:
— Ne žalimo mladog vijeka.*

(Barjak)

Mnogobrojni primjeri potvrđuju tu karakteristiku, a najljepši je »Na Kordunu grob do groba«:

*Teža mi je suza tvoja
nego crna zemlja moja.*

*— Hajde, majko, kaži rodu,
da sam pao za slobodu!*

(Majka traži sina svoga)

Tema opjevana u nebrojenim, umjetničkim ostvarenjima. A poezija nepoštedne i beskompromisne borbe jasnom intonacijom daje samo jedan i

određen smisao, koji ima i svoju estetsku vrijednost. U arhitektonici izraza, u sažetosti slika, u nabijenosti smisla i sadržaja prisutna je i ljepota ove poezije.

Možemo je osjetiti, samo ako oživimo iz perioda Narodne revolucije svijet zbivanja i situaciju ondašnjeg, živog čovjeka, koji je tražio svoje mjesto pod suncem.

Psihološki je opravdano: silni intenziteti ne mogu se prečesto ponavljati, a teže se mogu razumjeti bez onoga ambijenta, u kojem su nastali i živjeli.

Čitav niz nepreglednih tema iz ljubavnog života, a zatim teme iz kolebljivog i mutnog duševnog života, nisu mogle ući u ovaj tematski okvir. Pojedine teme ljubavnih nesporazuma i razočaranja potpuno su lišene ljudske dubine i opravdanosti u sukobu s osnovnom idejom.

Tu ne može biti ljubavnog kolebanja, niti može biti kompliciranja ljubavnih odnosa. Ne mogu se ni pojedine karakterne osobine u svojim varijacijama potpuno očitovati, a i ne smiju se očitovati, jer njih određuju idejni zahtjevi i ideološke perspektive.

Zdravko Proleter poručuje djevojkama jasnim rječnikom borbene poezije:

*Uskoro se ne nadajte njima,
dok slobodu donesemo svima.*

A svoju dušu, ljubavnim nemirom uzbuđenu, tješi Omladinka Mara jednakom poetskom riječju:

*Ako li mi on u borbi pane,
Ne dam suzi iz oka da kane.*

3. kompoziciono-stilske karakteristike

Psihološki okviri postanka i postojanja narodne poezije ovoga razdoblja uvjetovali su i kompozicioni profil pjesama. Sve su pjesme satkane na vrlo sličan način: određen, jasan, idejno usmjeren.

Pjesme imaju oblik saopćenja. Sve se u pjesmi razvija jednodimenzionalno, s jasno naglašenim akcentima.

*Kome sestra rane previjaše
i zadnje mu riječi slušaše:
— Reci, sestro, svakom, ko te pita,
da s ponosom umirem za Tita!*

Unutrašnje dramske napetosti, kao i slojevitost kompozicionog postupka, zbijene su u sažetosti saopćenja; samo se naslućuju u žustrini govorenja, u grču zanosa.

*Na livadi na zelenoj travi.
Nas dva brata — oba ratujemo,
ne plač, majko, ako poginemo.*

(Nas dva brata)

I revolucionarni nemir vremena, kao i sama oskudica vremena, igrali su odlučnu ulogu u kompozicionom oblikovanju pjesama. Teme se nisu mogle slagati i proširivati, kako bi se htjelo i moglo. Ali je ipak najodlučniji faktor za komponiranje pjesama bio idejni imperativ, točnije kategorički idejno-moralni imperativ.

U časovima najpotresnije tragedije idejni je momenat davao ton saopćenju:

*U Kozari dijete puže
pa mi veli: — Zdravo, družo!
Zdravo, družo, mili brate,
ima l' ovdje moga tate?
Zdravo, družo partizane,
ima l' ovdje moje mame?*

(Siroto dijete)

Stoga je, sasvim prirodno, u pjesmama intoniran svečani ritam, koji odgovara ritmu borbe bez povratka natrag. Ritam zanosa, bez kolebanja, impresivan i obuhvatan.

*Bosno moja poharana,
zemljo moja neorana,
četir' ljeta nesijana.
Kućo moja bez zidova,
stara majko bez sinova.*

(Bosno moja poharana)

I ovdje je nužna, prirodna pojava: što veća dubina u izražavanju, to manji raspon. Stoga će se isti ili podjednaki stihovi javljati na mnogo mjesta. Uklapaju se i različite situacije, jer kao oblici saopćenja mogu stajati jedni pored drugih. Ne remete kompoziciju pjesme, kad je sama pjesma i kao cjelina i u pojedinostima — zaokruženo saopćenje. A pored toga, pojedini su stihovi, odnosno dvostihovi, niz varijanata idejne usmjerenosti.

Manji dio pjesama ovog razdoblja predstavlja cjelovitije, zaokruženi pjesme. U njima se razrađuje tema, daju se njene unutrašnje napetosti, pokazuju se prirodni životni ritmovi; ali i opet, vrlo sažeto, naslućeno. Potpuni zaplet ne prikazuje se, jer ne postoji psihološki preduvjet.

Tu se najdalje stiže do oblika upit-odgovor. Pjesma je, u bitnom, dvodjelna, s eventualnim prologom i zaključnom poantom. U upitu i odgovoru sadržano je sve, ali je i tu osnovni izražajni oblik saopćenje.

*»Crn gavrane krvavijeh krila,
koja te je natjerala sila,
te doleće s krvavog bojišta
do mog doma, do moga ognjišta?*

*Sin mi tamo na bojište ode,
pa ne želim da te vidim ovde.
Srce mi je i odviše tužno,
pa se bojim, reć ćeš mi što ružno.**

*Crna ptica s grane odgovara:
»Ne kori me, jadna majko stara!
Sin ti pade i tebe spomenu —
ta me sila sa bojišta krenu.«*

(Gavran i majka poginulog borca)

Uvođenje oblika upit-odgovor u narodne pjesme ovoga razdoblja proizašlo je iz unutrašnje potrebe, da se zbivanja prikažu kompoziciono bogatije. Time se mnogo dobilo na impresivnosti slika i stilskoj izrazitosti.

Ali se preko toga oblika nije moglo ići dalje, jer osnovni zadaci ove poezije više nisu mogli ni tražiti.

Stoga broj ovakvih pjesama nije naročito bogat (na pr. *Pogibija dvanaest djevojčica, Lepa Janja, Poletjelo jato vrana, Našla mi je nana boljeg dragana, Ovce čuvam, Gorom jezde* i još nekoliko drugih).

Za ovakav oblik proširenih pjesama pjesnik se poslužio i starijim pjesmama sličnog oblika. Dokaza ima nekoliko. Tako je na pr. u stariju lijepu pjesmu *Gorom jezde kićeni svatovi* unesen savremeni lik Mare brigadirke i njene udaje s brigadirom.

I stariji oblik tužbalice, kao prošireni oblik saopćenja, poslužio je ovdje funkcionalno (na pr. *Tužbalica o Sutjesci*).

Sasvim je razumljivo, da je u kompozicionom smislu narodna pjesma ovoga razdoblja pretežno kraćeg oblika: ponajviše distih, ili nekoliko distiha, zatim oblik upit-odgovor, te oblik zaokruženijih, cjelovitijih pjesama (i u tematskom pogledu).

Dulje pjesme, pretežno epskog karaktera, rjeđe su. Ukoliko su dulje, onda su to pripovijedne kronike u stihovima, jer iznose kronološki i narativno niz događaja (točnije: niz pojedinih sukcesivnih zbivanja kao opisa realnih, historijskih događanja). Sasvim su rijetke dulje pjesme epskog karaktera s razrađenom epskom tematikom.

Primjer je takve pjesme *Rajkova majka*. Ali je i u toj pjesmi klasični kompozicioni oblik epskih pjesama pojednostavljen oblikom pisma, gdje su zadržane forme upit-odgovor, samo u nečemu bogatije razrađene (uvođenje sna, branja cvijeća i pogreba).

Tako je moralo biti, i to je logično rezultat, ako se uvažavaju osnovne pretpostavke, na kojima je mogla biti izgrađena narodna poezija u razdoblju Narodne revolucije.

Jer svako doba ima svoj vlastiti izraz!

4. specifičan izbor likova

Narodna je revolucija dala impozantan broj heroja poštenja, požrtvovanja, plemenitosti i odricanja. A ipak je pjesma odabrala samo neke likove i samo neke literarno obradila.

Narodni je pjesnik i ovom prilikom postupio na isti način, kao i u starijim razdobljima narodne poezije. Na isti način, kako čine pjesnici i pripovjedači i u pisanoj književnosti.

Kriterij izbora nije određen mjerilom lične simpatije ili antipatije, ma da i takvi faktori učestvuju. Kriterij izbora određen je prvenstveno prikladnošću lika za literarnu obradu. Koliko može pjesnik unijeti u određeni lik literarnih kvaliteta; koliko je lik prikladan da posluži kao pjesnička slika ili simbol; koliko je sâm lik tako strukturiran, da saopćuje pjesničke spoznaje, da reprezentira neku težnju i određenu čuvstvenost (u najširem smislu); — sve to, i još mnogo drugih, izrazito literarnih osobina uvjetuju i određuju veći ili manji uspjeh nekog lika u pjesničkoj obradi.

Samo tako možemo razumjeti, da se društveno i političko značenje nekog lika ne mora uvijek podudarati s njegovom literarnom obradom. Točnije: društveno-politička vrijednost neke ličnosti ne mjeri se jednakom mjerom s literarnim značenjem istoga lika.

Tako se dogodilo, da su mnogi borci samo spomenuti, reklo bi se samo uzgred; tek je nekolicina potpunije literarno obrađena. Kazali bismo: postali su književni, literarni likovi, pored svoga konkretnog društvenog postojanja.

Izbor takvih likova određen je osnovnom postavkom same poezije. I glavnom zadatku poslužili su samo neki likovi.

Na pr. Sava Kovačević, Marko Orešković, Vasilj Gaćeša, Ivo Lola Ribar, Slaviša Vajner Čiča, Šoša i Šolaja, Mladen Stojanović, Drugarica Mara i drugi. Velik broj imena, istaknutih boraca, samo je spomenut na ponekim mjestima, jer je i na takav način narodni pjesnik želio izraziti svoje simpatije. Na pr.

*Po Bosni se podignula raja,
podigli je Šoša i Šolaja.*

(Ustanak u Bosni)

ili:

*Banija je izgubila sina,
po imenu Gaćeša Uasilja.*

(Junak od Banije)

ili:

*Drugarice, jesi li čula,
dva cvijeta uvenula?*

(O Ivi i Jurici Ribaru)

ili:

*Kompartija te je borce dala
i za vođu Čiču odabrala.*

(Romanijo duga i široka)

Ovakvih primjera ima mnogo i oni svi odgovaraju osnovnom tipu narodne pjesme u razdoblju Narodne revolucije.

Ipak je stvaraoca poetske riječi u ovim pjesmama najviše i najdublje impresionirala ličnost Josipa Broza Tita. Sve, što je narodni pjesnik mogao tražiti u jednom liku; sve, što mu je trebalo u idejnoj i moralnoj strukturi jednog lika za njegove pjesničke spoznaje i refleksije; sve, što je želio unijeti u jedan lik kao svoju pjesničku sliku i viziju — sve mu je to pružio lik Tita. I zbog takvih ljudskih i literarnih kvaliteta ličnost Titova postala je centralni poetski lik u narodnoj poeziji ovoga razdoblja.

Slično kao i samo neki likovi u starijoj narodnoj poeziji.

Neobičnost njegova života; upravo legendarni uspon od malog i progonjenog čovjeka do historijske ličnosti kao simbola svoga doba; njegov nerazorivi humanistički optimizam; njegova vjera u stvaralačke sposobnosti upravo malog, anonimnog, izrabljivanog čovjeka; nepokolebljiva smionost u svim teškim časovima i nepomućene perspektive — sve su to bile upravo historijski sretne, istinite i realne komponente za centralni lik u jednoj poeziji revolucionarnog razdoblja.

Kad bismo željeli izdvojiti i naglasiti, koja je crta u psihološkom smislu najsretnija i za literarno oblikovanje Titova lika najstimulativnija, onda bismo bez sumnje mogli podvući njegovu vjeru u anonimnog, prezrenog i izrabljivanog čovjeka. Upravo zahvaljujući toj crti smio je i htio je naš anonimni čovjek unijeti u lik Titov sve svoje najplemenitije težnje, svoj životni Credo. A u historiji naših književnih ostvarenja bila je upravo takva Titova ličnost najsretnije izvajana za literarne potrebe poezije u Narodnoj revoluciji.

Svaki je borac i sudionik borbe mogao svoje najintimnije želje otkriti u simbolici Titova imena.

U radosti:

*Ne daj, kolo, da se krene,
dok se Tito ne spomene.
Tito, narod i Partija —
naša slava najsvetija.*

(Kolo)

U životnim tegobama:

*Druže Tito, živjela ti ruka,
ti si narod izbavio muka.*

(Drug Tito poziva na izgradnju)

U ratnom vihoru:

*Ide Tito preko Romanije,
i on vodi svoje divizije.*

(Ide Tito preko Romanije)

Tu je i poruka djevojke:

*Ratuj, Tito, čestito ti bilo,
I ja sam ti darovala milo.*

(Ratuj, Tito)

I sadržaj života:

*Tito nam je pravda i sloboda,
Tito nam je snaga našeg roda.
Tito, druže, sve naše nadanje,
Tito, druže, naše radovanje.*

(Tito)

I vidici novog života:

*Ovog rata mi smo se borili,
da bi bolji mi život stvorili.
Druže Tito, ti si nam jedini,
koji daje zemlju sirotinji.*

(Ovog rata)

I uvijek se igralo partizansko, Titovo kolo, kad su se saopćavale gornje spoznaje. U zajednici, uz živahni i svečani ritam kola pjesma je više govorila, zanosnije djelovala; ona je ješ snažnije uvjerala, da je njen sadržaj istina i ljepota života.

*Lijepo ti je druga Tita kolo,
takvo kolo, ko ga ne bi vol'o.
Ti si simbol slobode i sreće,
Ti si naše najmilije cvijeće.*

(Titovo kolo)

5. jezično-izražajne karakteristike

U jezičnoj redakciji pjesama o Narodnoj revoluciji sudjelovali su različiti suradnici. Ponajviše novinari, zatim književnici i književno obrazovani ljudi, a potom mnogobrojni redaktori i izdavači. Odatle vidljiva šarolikost jezične građe u ovim pjesmama.

Tome nalazimo potvrdu u neujednačenosti rječnika, načinu fraznog moduliranja, poantiranju idejnih postavaka.

Na pr.

*Zamirisa đurđevdansko cvijeće,
razvilo se po gori drveće;
rana žita izrasla već davno,
zeleni se polje vodoplavno.*

*a kroz polje i kroz gore meke
nabujali potoci i rijeke.
Sve se gore odjenule listom,
sva se polja okitila cvijećem:
cvijet miriše, leluja se grana,
šušti gora, potoci žubore —
partizani o borbama zbore.
Pjesmom šumi sva pitoma strana,
razliježe se pjesma partizana.*

(Zamirisa durdevdansko cvijeće)

A ponajviše u unošenju riječi i fraza, koje su karakteristične više za publicističko-propagandističku frazeologiju nego za jezik narodne pjesme.

Nalazimo i elemenata šlagerskih pjesama, kako u tipiziranoj građi njene fraze, tako i u samom ritmu pjesme.

*Ovce čuvam — bagrem do bagrema,
koga volim, ovde mi ga nema.
Koga volim, otiš'o na prugu,
sve se bojim privoleće drugu.
— Piši, Mile, s Omladinske pruge,
da te nisu privolele druge.
— Nisu, Mila, ti se ne boj zato,
kad se vratim, uzeću te, zlato.*

(Ovce čuvam)

Primjera mogli bismo naći mnogo, što je sasvim razumljivo. I naša narodna pjesma ovoga razdoblja bila je masovna, borbena pjesma. Živjela je na slobodnom, neograničenom prostoru. Pjevali su je ljudi različite društvene pripadnosti i neujednačena obrazovanja. I svatko je unosio ponešto svoga, svatko je nastojao, da svojim rječnikom ponešto saopći! I moguće je tragove svega toga naći u tipskim i poantiranim dijelovima mnogih pjesama.

Bilo bi, stvarno, vrlo vrijedno i zanimljivo, kad bi se pjesme o Narodnoj revoluciji očistile neprimjerenih nanosa i prikazale u svom izvornom, prvotnom izdanju (ako bi, uopće, bilo moguće).

I pored te jasne, općenito poznate činjenice, ipak je sasvim nedvoumno, da narodna pjesma pokazuje određene jezično-izražajne crte.

U jezičnom pogledu upadljiva je crta forsiranog rimovanja. Rime su svuda i posvuda; one su pronađene i tamo, gdje ne bi bile prirodne i spontane; a i tamo su ubačene, gdje slabe ritam, a ne čine ni smisao reljefnijim. Rimovanje je ovdje dostiglo pretjeran opseg i prilično remeti spontanost mnogih stihova.

U mnogim stihovima, distihovima i cjelovitim pjesmama rima je, ipak, vrlo sretno pojačala dojam osnovne i glavne ideje. Ona je, pored toga,

poslužila lakšem pamćenju. Uvjetovala je veću živost, impresivniji ritam kod pjevanja, a vrlo često i kod igranja (jer su se pjesme, većinom, pjevale i igrale).

Pretjerano rimovanje, ili točnije težnja za rimovanjem, stvarali su i dojam monotonije. Završne rime (i podudaranje zadnjih slogova) proizvođile su ujednačen uzak ritam. Utoliko i monoton, jer je takva praksa postala, prečesto, shema pjesme.

Ako se na većem broju ovih pjesama razmotri sintaktička i leksička struktura, onda će se — i pored gore istaknute šarolikosti i neujednačenosti — moći konstatirati, da su potka i tkanje jezičnog fraziranja većine pjesama jedinstveni, u bitnom dosljedni i ujednačeni. Na čitavom nizu zapažanja o životu, na sistemu rječnika i rečenične fraze, osjeća se čovjek, koji je svoj jezični osjećaj razvio, njegovao i čuvao u rustikalnom ambijentu.

Tko je najviše pjevao, čuvao, sobom nosio ove pjesme? Tko ih je najviše stvarao?

Svakako — bili su mnogi i različiti sudionici. No u najvećoj mjeri čovjek našeg sela, koji je bio ili radnik u gradu, ili je većinom živio i radio na selu, ili naš poluškolovani čovjek, koji je živio i suosjećao sa selom. Dakle, uglavnom, oni, koji su jezični osjećaj naše rustikalne sredine osjećali i primali kao svoj.

Time se ne umanjuje udio ostalih društvenih snaga u jezičnom izrazu naše najnovije narodne revolucionarne poezije (radnika, građana i malograđana, intelektualaca), niti se time osporava. On je tu, i dovoljno je naglašen.

Ali u najljepšoj i najvrednijoj metaforici ove poezije, u građi rečenice (pretežnost imenicâ i glagolâ, odsustvo pridjeva), u pogledima na život, u općim refleksijama, — u svemu bitnom nalazimo nesumnjivo najizrazitije tragove seoskog i seljačkog jezičnog kriterija.

*Jesen stiže, a zima je blizu,
poruke nam od drugova stižu.*

(Partizansko kolo)

Da su se kroz takav jezični izraz probile i mnoge pjesničke slike iz starije narodne poezije, ne bi trebalo mnogo dokazivati.

*Svu Sutjesku tama krije,
a nad njom se gavran vije.*

(Svu Sutjesku tama krije)

I mnogi stilski postupci starije narodne poezije probili su se.

*Ističe se jedan dobar junak,
to bijaše Simović Milane,
pa on Čiči ovako govori:
— Evo majka rodila junaka,
ja ću uzet da prekidam prugu.*

*Pa se Milan pred družinom kune:
— E tako mi mojega junaštva
i mojega svijetla oružja,
dok čujete za mene živoga
ne će spojiti s Višegradom prugu.*

(Ustanak na Romaniji)

Ili:

*Ko se ono hrabro bori
na planini Zelengori?*

(Ko se ono hrabro bori)

Samo je čovjek rođen i odrastao na selu mogao kao veliku i uzbudljivu ljepotu osjećati izraze i pjesničke slike, kao na pr.

*rosno cvijeće,
mirisavo cvijeće,
ljubičice bijela.*

Tu se nisu tražile mnogobrojne nijanse u mnogobrojnim pridjevima. Struktura takvog rustikalnog jezičnog izraza dočaravala je pjesničku ljepotu svojim izražajnim karakteristikama.

Svakako, samo onome, tko je mogao osjetiti tu ljepotu. I samo oni, koji su mogli i svoju riječ utkati u takav pjesnički izraz.

Unosila su se i drugačija zapažanja i drugačiji jezik. Odatle različita slojevitost u ovim pjesmama, ali okvir i krug jezičnog izraza u bitnom je isti, jedan, a to znači: stilski, izražajno snažan i spontan.

Rustikalnih jezičnih crta i izraza mogao bih navesti na mnogo primjera. Jednako i jezičnih crta, koje su prisnije drugoj sredini i kulturi.

Ali rustikalne jezične crte jesu potka narodne poezije i ovoga razdoblja. One su okvirne, jezične teze, koje se osjećaju u cjelini poezije o Narodnoj revoluciji.

6. Završne i zaključne poante

Ma da su sve pjesme, svaka za sebe, intonirane u osnovnoj ideji, ipak se na kraju svake pjesme, pa i svakog stiha još posebno podvlači, ističe i naglašava određeni smisao, jasno postavljeni zahtjev.

*Druže Tito, narodni heroju,
riječ ćemo ispuniti tvoju.*

(Omladino, udarnički radi)

Poantiranje zaključaka u pjesmama proizlazi iz same strukture izraza ove poezije. Iako ono ne bi bilo potrebno za razumijevanje same poezije, jer je već od početka prvog akorda u pjesmi sve jasno, ipak ova narodna pjesma i to čini, da okvire svoje poezije još potpunije postavi.

— *Naprijed, braćo partizani,
borci moji odabrani!
Juriš, borci, moja moći,
Sutjeska se mora proći!*

(Borba na Sutjesci)

Poezija ovako strukturirana želi uvijek do kraja sve doreći, sve iskazati, ne ostavljajući mogućnosti ni za najmanji nesporazum.

Otuda u ovakvoj poeziji kompletna jasnoća u svemu.

Ne treba da je shvatimo kao isforsiranu didaktičnost. Ne! Ta jasnoća logički proizlazi iz silnog osjećanja jedne ideje, koja se nužno mora izživjeti do kraja i potpuno.

Zbog toga je i proizvedeni dojam uvijek određen, potpun, obojen jakim bojama, u kojima nema prijelaza.

*Djevojka odgovara svome draganu:
— Našla mi nana boljeg dragana,
koji je borbu vodio
i mene mladu oslobodio.*

(Našla mi nana)

I najintimniji ljudski odnosi logički se rješavaju samo u jednom smjeru.

Ne može biti kolebanja ni trzavica, ne može biti nepredviđenih, ali ljudski razumljivih sumnji. Sve je postavljeno i određeno u punom i očaravajućem svijetlu.

Takva se pjesma mogla izvanredno sretno uklopiti u političku borbu. Zanos i jednostavna elementarna melodioznost davali su silnog podstreka i snage za nove borbe.

Iako je sama pjevala o revoluciji, bila je istovremeno jedan od naj-snažnijih revolucionarnih stimulansa za nove borbe i nove zanose.

7. Estetska ili umjetnička vrijednost pjesama

Teze i refleksije ovoga odjeljka razumljive su, sasvim prirodno, iz svega, što je već dosada rečeno.

Priličan broj pjesama iz razdoblja Narodne revolucije nastao je u časovima neposrednih revolucionarnih previranja. Pjesma je tada nastala, započela je svoj život, jačala je i podržavala revolucionarni zanos; pratila ga je i poticala u njegovu pohodu. S razvojem revolucije, s njenim preraštavanjem u izgradnju novog društvenog sistema, narodna pjesma — i to prvobitna revolucionarna — nije se mogla više održati. Novi su životni sadržaji dominantni i narodna pjesma mijenja se u svojim ranijim revolucionarnim obilježjima.

Manji dio pjesama o Narodnoj revoluciji ima svoju određenu i jasnu estetsku vrijednost. I zadržat će je trajno kao pjesnički dokumenat o jednom

revolucionarnom vremenu, kada su se lomili stari svjetovi, a novi stvarali. U zbijenom i jezgrovitom izrazu realistički su opjevani događaji, zbivanja i ličnosti jednog doba.

Tko se može uživjeti u atmosferu zbivanja Narodne revolucije, tko može doživjeti duševne patnje i idejne težnje stvaralaca tih pjesama, taj će spontano doživjeti i potresnu ljepotu odabраниh stihova.

I ma da je raspon osnovnog izraza ove pjesme prilično uzak, a stoga ograničen i često jednolik, on u sebi nosi svoju specifičnu ljepotu, koja i danas traje, a koja je u svoje vrijeme — i u svom pravom času — vršila presudnu ulogu u društvenom i političkom životu. Njen je estetski kodeks jasan i razumljiv samo u njenim okvirima, t. j. ako se shvati, o kakvoj se poeziji radi, koje su njene težnje bile i koje je perspektive ona otvarala svome slušaocu i čitaocu.

Nerazumijevanje pretpostavaka, na kojima je izgrađena poezija o Narodnoj revoluciji, stvara danas mnogo nesporazuma kod nekih čitalaca; često i kod naprednih, obrazovanih ljudi.

Poezija o Narodnoj revoluciji nepravedno se zabacuje, katkada i omalovažava. Premalo se štampaju pjesme, premalo se komentiraju. Sasvim su izostavljeni potrebni naporu u smjeru oživljavanja atmosfere i ambijenta, neophodno potrebnih za razumijevanje i doživljavanje, posebno, ove poezije.

Z a k l j u č a k

I na drugim stranama svijeta javljale su se slične poezije (na pr. za vrijeme oslobodilačkih borbi meksikanskog naroda, u Rusiji, i drugdje). Ta je pojava poznata u svjetskoj književnosti.

U svjetskim razmjerima i u granicama jugoslavenskog poetskog izraza poezija Narodne revolucije predstavlja naš tip t. zv. *estradne poezije*. To znači takve poezije, koja je sva svoja izražajna i umjetnička sredstva podredila jednoj osnovnoj funkciji i jednoj osnovnoj ideji.

Estradna, funkcionalna poezija o našoj Narodnoj revoluciji nije jeftina, bulevarska, propagandistička poezija. Ona nije pjevala o prolaznim zanosima i uzbuđenjima. Ona nije izricala spoznaju kratkog, prolaznog životnog časa. Bila je prožeta općčovječanskim idealima, na kojima počiva nova, lijepa i perspektivna budućnost, dakle nova životna ljepota. Ujedno i na idealima, na kojima može počivati samo pravo humano, ljudsko društvo.

Poezija o Narodnoj revoluciji predstavlja značajan period u ljestvici umjetničkog izraza naših naroda. I zbog njene izrazite i naglašene idejne vrijednosti.

Ali ne samo zbog toga!

Fenomen poezije o Narodnoj revoluciji, kao cjeline i kao našeg tipa estradne, funkcionalne poezije, prvenstveno je značajan po tome, što se upravo u njemu najpotpunije odrazio jedan naš historijski period. I obrnuto, fenomen ove poezije istovremeno je najmarkantnija književna, umjetnička pojava u tom razdoblju s trajnim ideološko-političkim značenjem.

Ta je poezija izvršila toliko značajnu progresivnu ulogu, da ona ni do danas nije dovoljno naglašena. Ona je u svoje vrijeme razvila u tisućama naših ljudi njihove potištene i ponižene duše, razvila je njihove stvaralačke sposobnosti, izgrađivala je u njima zrele ličnosti i cjelovite karaktere.

Po tome je ona dosada najviši stupanj estradne, funkcionalne poezije u jugoslavenskom poetskom izrazu.

Opravdano je na kraju postaviti pitanje, može li poezija s takvom začuđujućom, ali logičnom snagom na ljudske duše biti i bez svojih, umjetničkih, estetskih ostvarenja.

NAPOMENA: — Citirane pjesme, doslovno jednake, nalaze se u različitim zbirkama. Teško bi bilo odrediti prioritet štampanja. Zbog toga ovdje navodim samo neke zbirke, do kojih se može lakše doći.

1. »Naša pjesma« — izdao Kulturno-umjetnički odsjek Propagandnog odjela ZAVNOH, 1944.
2. »Pjesme borbe i oslobođenja«, Sarajevo, 1947.
3. »Slavne godine«, Sarajevo, 1949.
4. »Veliki dani«, Sarajevo, 1950.
5. »Narodni stihovi«, Cetinje, 1950.
6. »Naše narodne pjesme«, uredio Tvrтко Čubelić, Zagreb, 1955.
7. »Savremene narodne pjesme«, uredio Sait Orahovac, Sarajevo 1957.

PODJELA GLAGOLA PO VIDU (ASPEKTU)

Sreten Živković

1. Osnovni je zahtjev logike, da se podjela pojmova viših na niže vrši na jedinstvenoj osnovi. Nije dobra na pr. dioba ljudi po karakteru na dobre, loše i plave. Kod diobe, dakle, mora se ostati na jednoj diobenoj osnovi (fundamentum divisionis), i ona se ne smije u toku diobe mijenjati. Nadalje, vrijednost diobe prosuđuje se i po kriteriju, koji se uzima pri diobi, a on mora biti kakva bitna osobina. Svakako će biti valjanija podjela ljudi po karakteru ili po kojoj duševnoj osobini, nego što bi bila podjela po kakvoj fizičkoj osobini, ili čak po odijelu. Ta dva logička principa, jedinstvena osnova i značajna osobina kao kriterij diobe, vrijede kod svake diobe i u svakoj nauci.

Prema tome, ne može biti valjana dioba suglasnika po mjestu i načinu tvorbe na usnene, zubne, piskave... Gdje je taj »piskavi« organ, kojim činimo pregradu fonetskoj struji? Vrstu piskavih suglasnika dobivamo na akustičkoj osnovi (zajedno sa šuštavim suglasnicima). Nije provedena dioba